

ORBÁN LÁSZLÓ

A PENNAHÁBORÚ REJTETT ÜTKÖZETE: BEREGSZÁSZI NAGY PÁL
KIADATLAN LEVELEI EGY VITA HÁTTERÉBEN*

1815-ben nyelvészeti vita bontakozott ki Kazinczy Ferenc és Beregszászi Nagy Pál¹ között. A volt sárospataki tanár *Dissertatio philologica de vocabulorum derivatione ac formatione in lingua magyrica* (Pest, 1815) című értekezésében vitatta Kazinczy nézeteit. Miközben Kazinczy már 1815 nyarán hozzáfogott „Anti Beregszászi”-ját megírni,² 1816-ban egy másik Tisza-menti értekező is megtámadta Kazinczyt: Sípos József szentesi tanár kiadta *Ó- és új magyarját*.³ Kazinczy a két munkára végül egy recenzióban válaszolt: „1817. június elején [...] küldte el Kazinczy a Tudományos Gyűjtemény szerkesztőségének Beregszászi Nagy Pál és Sípos József egy-egy művéről azt a recenziót, melyben az élete során talán legkihívóbban fogalmazta meg a neológiáról vallott álláspontját. Ugyanakkor éppen e bírálat kapcsán fejtette ki Kölcsey lasztóci leveleiben, hogy az adott pillanatban azzal tehetünk jót a magyar irodalomnak, ha tartózkodunk a szembenállásokat kielező viták folytatásától vagy provokálásától.”⁴ Kölcsey nem ok nélkül

* A publikáció az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ Beregszászi Nagy Pál (1750 vagy 1760-as évek közepe–1828) sárospataki diák volt, majd külföldi egyetemeken tanult. Az erlangeni egyetemen keleti nyelveket, Sárospatakon 1798-tól 1803-ig szintén keleti nyelveket, továbbá teológiát és filozófiát tanított. 1801-ben a göttingeni tudós társaság tagja lett. Kulcsár István Hazai Tudósítások c. lapjának állandó munkatársa volt. 1814-től báró Perényi Zsigmond levéltárnoka lett Beregvég-árdóban. (IMRE Sándor, *Beregszászi Nagy Pál élete és munkái*, Bp., 1880; UGRAI János, *Beregszászi Nagy Pál elhúzódo peregrinációja: egy félresiklott pálya sikeres kezdete*, Széphalom: A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve, 2005, 215–223. Ugrai a szakirodalmi közvélekedéssel szemben azt valószínűsíti, hogy az 1760-as évek közepén született Beregszászi.)

² Bővebben lásd BIRÓ Ferenc, *A legnagyobb pennaháború*, Bp., 2010, 521–522, 556–557, 562–563, 602–604. Az „Anti Beregszászi”-ról: Kazinczy – Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1815. aug. 29. = KAZINCZY Ferenc *Levelezése*, I–XXI, kiad. VÁCZY János, Bp., MTA, 1890–1911 (a továbbiakban: KazLev.), XIII, 2979. sz.

³ SÍPOS József, *Ó- és új magyar, vagy rövid értekezés, miképpen kelljen az ó-magyarsággal az újat egyesíteni? Az az: Miképpen kelljen a régi magyar nyelvet új nevek, szóllások és formák által gazdagítani, tsinosítani úgy, hogy azt természeti állásából ki ne vegyük? mint némelyek. Előadta egy a Régieket és heljes Újjítasokat egyformán kedvellő de a nyelvet elrontani iszonyodó Magyar*, Pest, 1816.

⁴ GYAPAY László, „A’ tisztább ízlésnek regulájival”: Kölcsey kritikus pályakezdése, Bp., 2001, 222–223. Kazinczy recenziója cím nélkül jelent meg a Tudományos Gyűjteményben (1817/12, 87–105). A június elején elküldött bírálatot Mezei Márta szerint késleltetve jelentették meg a folyóirat szerkesztői (MEZEI Márta, *Nyilvánosság és műfaj a Kazinczy-levelezésben*, Bp., 1994, 194).

aggódott: Pázmándi Horváth Endre Kazinczy *Munkájáról* írt 1818-as kritikájában Beregszászi pártjára állt, és személyeskedéssel vádolta Kazinczyt.⁵ Kazinczy válasza Horváthnak: *Megczáfolások és igazítások. Kazinczy Antikritikája*.⁶ Végül – már az *Orthológus*⁷ után – Beregszászi ismét megszólalt: *Penna-háború, nemzeti nyelvünk dolgában* (Sárospatak, 1820).

Kazinczy rögtön kiemelt ellenfélnek tekinti Beregszászit, talán azért, mert az ő színre lépésével a vitapozíciók regionális – dunántúli és debreceni – meghatározottsága és szűkössége kérdőjeleződött meg, ráadásul egy képzett, külföldön is elismert nyelvtudós által.⁸

De tudósi érdemein túl, személyes okok miatt is kitüntetett figyelemmel kísérhette Beregszászit Kazinczy. A „pennaháború” előtt ugyanis – mintegy előcsatározásként – személyesen is összeszólalkozott a két literátor, amikor 1815 áprilisában Pesten találkoztak. Ez a Kulcsár István szerkesztőnél lezajlott irodalmi tanácskozás elsősorban Kazinczy és Fejér György között a Himfy-recenzió miatt kialakult vitáról ismeretes. Ám Kazinczy ugyanezen találkozóhoz kapcsolva rögzíti és már 1815 júliusától terjeszti⁹ azt, hogy Beregszászi nem kompetens megszólaló a magyar nyelv ügyében, hiszen nem ismeri Baróti Szabó Dávid és Pápay Sámuel nevét. Kazinczy ezen *emlékét* az 1817-es recenziójában is felhasználja *érvként*:

„...Doctor Beregszászi Úr pedig az Etymologia’ törvényeit fejtegeti ’s a’ szokás’ parantsolatjait ’s tilalmait magyarázgatja, ’s azt panaszolja, hogy Íróinkat (kiket egyedül a’ Mondolatból ismer*) a’ senio confectus és caligans oculos (lap IV) atyák a’ szerént nem értik, a’ mint Izsák Patriarcha nem ismért elváltozott-alakú fíjára. – [...] ’s szükséges e azt az intést adnunk, hogy az elhomályosodott szemű Izsákoknak nem azon illenék panaszkodni hogy fijaik nem azok már a’ kik hajdan voltak, hanem azon, hogy ők (nem akarván haladni korokkal) n e m l á t n a k.” [Kazinczy lábjegyzete:] „*) Lásd ennek csalthatatlan bizonyosságát sok helyeken a’ Dissert., de nevezetesen lap 209, sor 3., ’s Prof. B. Úr Baróti Szabó Dávidnak és Pápay Sámuelnek tisztelt neveiket, életében legelőször, 1815. April 19-d. hallá neveztetni. Az Olvasó ezt alig fogja hihetni, ’s azt gyanítja, hogy B. Úr ingerelve volt, ’s úgy tett mintha nem ismerné a’ mit igen jól is-

⁵ Tudományos Gyűjtemény, 1818/4, 96–117. (N. betűjel alatt, cím nélkül.)

⁶ Tudományos Gyűjtemény, 1819/4, 120–126. (A két utóbbi szövegről lásd BÍRÓ, *i. m.*, 672.)

⁷ KAZINCZY Ferenc, *Orthológus és neológus nálunk és más nemzeteknél*, Tudományos Gyűjtemény, 1819/11, 1–27.

⁸ A KazLev.-ben kiadott Beregszászi-levelek szövegforrása egy *Glottomachusok* című, Kazinczy által összeállított levélgűjtemény. Erről írja Kölcseynek: „A’ Tuladunaiakkal való historiákat mind egy Kötetbe raktam ezen csuda titulus alatt *A’ Glottomachusok. 1816.*” Itt az „orthológusok”-kal azonos jelentésű a „Tuladunaiak” gyűjtőfogalma, amelybe beleérti a tiszánineni Beregszászit is. (Kazinczy – Kölcsey Ferencnek, Széphalom, 1817. jan. 13. = KazLev. XV, 3359. sz.; a *Glottomachusok* kötetéről lásd alább.)

⁹ „Apr. 18d. nekem kellé megmagyaráznom, hogy kicsoda Baróti Szabó Dávid, és kicsoda Pápay Sámuel” (KazLev. XIII, 2945. sz.). A találkozó pontos napjáról ellentmondó adatokat találunk: „Pest – 19. Kulcsárnál Consensus.” KAZINCZY Ferenc, *Bécsi út, 1815.* = KAZINCZY Ferenc, *Pályám emlékezete*, s. a. r. ORBÁN László, Debrecen, 2009 (a továbbiakban: *Pályám* 2009), 328. Vö. még Kazinczy – Szentmiklóssy Alajosnak, [Széphalom], 1815. júl. 9. = KazLev. XXIII, 5808. sz.

mert. B. Úr a' legnagyobb nyugalomban hallgatá barátjainak tanácskozásait, 's megvallá a' mit tagadni nem lehet. – Illyenek a' gáncsolók.”¹⁰

A tudatlansággal vádolt professzor természetesen védekezik, részben tagadja a vádat, részben menti magát: „Baróti Sz. Dávid urat én hírében rég esmérem (a Barczafalvival pedig laktam is egy szobában Patakon kis deák koromban), és már ezelőtt mintegy 40 esztendővel könyv nélkül is tudtam némely verseit s belőlük tanultam meg, hogy Pyber nevű úr is van hazánkban. És így róla nem mondhattam, de nem is mondtam, hogy híré sem hallottam. Hanem már a másik úrra nézve, szégyen nem szégyen, megvallom, hogy úgy volt a dolog; mert midőn az akkor jelen volt tudósok s literátorok Pesten egy úrnál emlegetnék érdemes nevét, én azt kérdem: kicsoda az a Pápay Sámuel? De meg is lakolék ám érte! Mert t. K. F. úr igen jelentős hangon így felele rá: Az Istenért! s hát ugyan hogy meri magát a nyelv dolgába ártani, ha még csak azt sem tudja, hogy kicsoda Pápay Sámuel? Én ez érdemlett feddésre csak elpirúltam és fejemre mutatván, így szóltam: *Én innen szoktam írni*, s azzal elhallgattam. Így lévén a dolog, itt a tek. K. F. úr állítása azt teszi, hogy én *teljességgel* nem tudok magyarul; és én azt még addig nem tudtam, hogy *teljességgel nem tudok*, míg tek. K. F. úr azt is így meg nem magyarázá s ekképen értésemre nem adá.”¹¹

Szinte mellékes, hogy mi is hangzott el valójában Barótiról vagy a másik fél tudományáról, hogy a professzor vagy Kazinczy másított-e a valón, esetleg az emlékezet különös játéka által konstruált történeteket olvasunk-e. A két literátor elbeszélésében a másik fél hiteltelen személyként jelenik meg, így Kazinczy lábjegyzetének is a hiteltelenítés és nem a meggyőzés lehetett az elsőrendű célja.

A Kazinczy-levelezésben eddig kiadott Beregszászi-levelek szinte kizárólagos témája a „pennaháború”, de rövid, nem kifejtett utalások formájában egy személyesebb ügy is fel-felvillan bennük: „István öcsémmel szóltam a pataki examenben. Azt felelte, hogy nincs oly bíró, a kinek elítélése alá ne eressze a kérdést, s csudálkozik rajta, hogy az Úr ötet igazságtalannak tartsa stb.”;¹² „Köszönöm a Tek. Úrnak, hogy dolgomban Tek. Kazinczy István Úrral szóllott etc.”;¹³ „Az öcsém Kazinczy István stb... Maradok szíves tisztelettel, ha mint írók egymást vagdaljuk is, az Úrnak Prof. Úrnak alázatos szolgája Kazinczy Ferencz.”¹⁴ Az idézetekben az „stb.”, „etc.” és a három pont jelzi, hogy az eredeti levelekben bővebben is szó esett Beregszászi Kazinczy Istvánnal való „dolgáról”.

¹⁰ Tudományos Gyűjtemény, 1817/12, 88–89. „Kazinczy egyik lábjegyzetében felidézi a személyes emléket. [...] Ez az ő számára abszurdum: aki a magyar nyelv ügyéről akar értekezni, az írók nyelvhasználatából kell kiindulnia.” (BÍRÓ, *i. m.*, 603.)

¹¹ Beregszászi szövegét Váczy János idézi a levelezés-kiadás jegyzetei között, a következő megjegyzés után: „E levél mellett a *Glottomachusok*ban két fontosabb jegyzet olvasható, a melyeket ide iktatok. A Baróti Szabó Dávid és Pápay Sámuel nevéhez Beregszászi a következő jegyzetet írja...” (KazLev. XIII, 2945. sz. levélhez írt jegyzet, 526.)

¹² Kazinczy – Beregszászi Pálnak, Széphalom, 1815. júl. 15. = KazLev. XIII, 2945. sz.

¹³ Beregszászi Pál – Kazinczynak, Pest, 1815. szept. 9. = KazLev. XIII, 2991. sz.

¹⁴ Kazinczy – Beregszászi Pálnak, Széphalom, 1815. szept. 18. = KazLev. XIII, 2997. sz.

E leveleket azonban Váczy János másolatból, a *Glottomachusok* című kéziratgyűjteményből adta ki,¹⁵ és a *Glottomachusok*at összeállító Kazinczy nyilvánvalóan nem tartotta fontosnak a nyelvi viták gyűjteményébe bemásolni a magánjellegű levélrészeket. Igyekezett a magánvita hangfoszlányait – a zajokat – kiszűrni az irodalmi közügyek diskurzusából.

Az alább közölt – eddig kiadatlan – Beregszászi-levelekből ismerhető meg a „pennaháború” történetéhez szövődő személyes kapcsolattörténeti szál. E szövegekből látható ugyanis, hogy 1813 októbere és 1814 szeptembere között Kazinczy unokaöccsének, Istvánnak a fia mellett nevelősködött Beregszászi. Ezáltal lehetőség nyílik a KazLev.-ben már megjelent Beregszászi-levelek utalásainak értelmezésére, a „pennaháború” eddig kipontozott üres helyeinek kitöltésére.

A rosszul sikerült 1815. áprilisi találkozást vélhetően nem sikerült helyrehozni Beregszászinak a júniusban és júliusban írt leveleivel. Beregszászi e levelekben (a Kazinczy Istvánhoz írtakban is) igen dehonesztálóan nyilatkozott a család tagjairól. Kazinczy unokaöccsét (Istvánt) perrel fenyegette, ennek kisleányát, a 11 éves Andrist pedig hazugnak, „gaz hantfut ember”-nek nevezte. Kazinczy nevelési nézeteit ismerve bizonyos, hogy számára e levelekből egy kicsinyes és sértődött ember, egy rossz tanár képe rajzolódott ki. Nem meglepő, ha Beregszászinak ezt az arcát látjuk majd tükröződni később a *Pályám emlékezetében* is: „De B[eregszászi]t a’ természet nem arra szülé hogy tanítson, hanem csak hogy négy falak közt üljön, tanuljon, írjon; ’s így tapasztalván maga is a’ mit tanítványai ’s társai igen is hamar észre vettek, önkényt monda le hivataláról [ti. a kollégiumi tanárságról – O. L.].”¹⁶

Kazinczy e tapasztalatok birtokában olvasta el 1815 nyarán Beregszászi *Dissertationját*.¹⁷ Így, ha az értekezés önmagában nem is bizonyítja a tudás- és jellembeli hiányosságot, Kazinczy mégis okkal érezhette úgy, hogy a magánszfériből szerzett ismeretek leleplezik előtte a vitapartneret. A tudós nyelvész arca és hangja már a vitában való megszólalás előtt rögzült – a rossz tanár grimaszában.

A személyes találkozások és magánügyek ütközése azonban nemkívánatos része a nyilvánosság elé tárt szövegek világának. Kazinczy ezért csak óvatosan utalgatott e magánügyekre közzétett írásaiban: a *Pályám emlékezetében* az általános megfogalmazásban, az 1817-es recenzióban egy lábjegyzetben, a kéziratosan terjedő *Glottomachusok*-ban kipontozott félmondatokban. A félinformációk miatt a félreolvasás és a sértődés szinte természetes. Pázmándi Horváth Endre (N.) már említett kritikáján mégis megle-

¹⁵ A *Glottomachusok* című kéziratos levélgyűjtemény bemutatása: CZIFRA Mariann, *Glottomachia (Szembetűnő részletek a Kazinczy-levelezés kéziratos hagyatékában)* = *Mozgásban: Irodalomtudományi PhD-konferencia elméleti irányvonalokról, kihívásokról és lehetőségekről*, szerk. BODROGI Ferenc Máté, MIKLÓS Eszter Gerda, Debrecen, 2008 (StudLitt, 46), 68–77.

¹⁶ KAZINCZY, [*Pályám emlékezete III.*] = *Pályám* 2009, 668. Ugyancsak Kazinczy önéletrajzáiból tudjuk, hogy 1801. július 15-én találkozott először.

¹⁷ Az értekezést július elején kaphatta meg Kazinczy, mert július 15-én írt levelében „megköszöni” a munka elküldését Beregszászinak. Egy részletét azonban már áprilisban megismerte: „Midőn az Ur Prof. Ur nekem, Bécsbe felmenésemkor az elkészült 13 ívet útra adta, megtekintém az első lapokat, ’s láttam mi lesz a’ könyvben, ’s abba hagyám az olvasást.” (KazLev. XIII, 2945. sz.)

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2034. CZXK évfolyam 60. szám

pődik Kazinczy, és Kis Jánosnak írt levelében így méltatlankodik: „Én, úgy mond N. Ur Tud. Gy. IV. K. I. 97. Ellenkezömet, kinek nevét itt kémelésből hallgatom-el, *fájós szemre nézve elhomályosult szemű Izsáknak* csúfoltam. [...] Gyalázatos, alacsony tettel vádoltatom, de szerencsémre költött tettel. Hogy az általam megczáfolt, de az általam mind szeretett, mind szívesen becsült Grammatikus szenvedni szokott szemekre, én csak a' Recenzióból tanúlom. Miért kelle ennek caligans oculos IzsákOKAT, nem IzsákOT, occinálnom, mutatja a' Philol. Dissert. kiírt helye, mellyet N. Urnak nem kellett volna nem venni tekintetbe.”¹⁸

A személyeskedéssel vádolt Kazinczy félig-meddig joggal háborodott fel azon, hogy az „Izsákok” homályos szemekre tett célzását *kizárólag és konkrétan* Beregszászi szemekre értik, hiszen nem ott talált, ahová célzott. A volt sárospataki professzor tekintélyes anyagi elismerést kapott 1815 végén. A „Debreczeni Ref. Consistorium” 100 forinttal, Szatmár vármegye pedig 1000 forinttal jutalmazta meg. A debreceni elismerésről írt cikket Kazinczy kivágta és megőrizte, és feljegyezte mellé a szatmári jutalom tényét is, egy gúnyos megjegyzés kíséretében: „Szathmár Vármegye V. Ispán *Izsák Sámuel Ur'* fel és elősegélése után Beregszászinak 1000 ft. jutalmat küld. Lásd Ajtay levelét hozzám dd^o 15. Xbr. 1815. – Possideat Beregszászi mille hos florenos, ut homo stultus magis etiam infatuetur mercede publica. – Cicero. Philipp. III. c. 187.”¹⁹

Az eddig kiadatlan Beregszászi-levelek közlése

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában a K 635/I–II. jelzeten őrzik Kazinczy Ferenc „Régi levelek gyűjteményé”-t. E kéziratkötetekben nyolc eddig kiadatlan Beregszászi Pál-levél is található. A levelek három címzetthez is szólnak és 13 évet fognak át, de témájuk azonos: a házitanítóként szolgáló egykori sárospataki professzor panaszkodik tanítványára, a méltatlan körülményekre és fizetése elmaradására. Először a tanítványa apjának, Kazinczy Istvánnak (Kazinczy Ferenc unokaöccsének), majd amikor eredménytelennek látja igyekezetét, akkor Kazinczy Ferencnek, végül pedig egy megnevezetlen tanácsosnénak, vélhetően Kazinczy egyik húgának.

A Beregszászi-levelezés idevágó, ismert darabjai időrendben (a jelen helyen közöltek dőlttel kiemelve):

1. *Beregszászi Pál – Kazinczy Istvánnak, 1814. jan. 10.* (MTAKK, K 635/I, 144a–145b.)
2. *Beregszászi Pál – Kazinczy Istvánnak, 1814. jan. 17.* (MTAKK, K 635/I, 140a–141b.)
3. *Beregszászi Pál – Kazinczy Istvánnak, 1814. jún. 7.* (MTAKK, K 635/I, 142a–143b.)
4. *Beregszászi Pál – Kazinczy Istvánnak, 1814. aug. 16.* (MTAKK, K 635/I, 178a–179b.)

¹⁸ Kazinczy – Kis Jánosnak, Széphalom, 1818. jún. 1. = KazLev. XVI, 3606. sz. (Kazinczy a már említett 1818-as *Antikritikáját* idézi barátjának.)

¹⁹ MTAKK, K 638/I, 110 (kiemelés: O. L.); lásd még pl. Szemere Pál – Kazinczynak, Lasztóc, 1815. dec. 29. = KazLev. XXII, 5546 (3084/a). sz. Az említett Ajtay-levél elveszett vagy lappang. A Cicero-idézet pontosan: „Ut hominem stultum etiam magis infatuetur, mercede publica.” (Cic. *Phil.* 3, 9, 22.)

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények 2034. CZXK évfolyam 60. szám

5. *Beregszászi Pál – Kazinczynak, Pest, 1815. jún. 28.* (MTAKK, K 635/I, 148a–149a.)
6. *Beregszászi Pál – Kazinczynak, Pest, 1815. júl. 8.* (MTAKK, K 635/I, 150a–151b.)
7. *Kazinczy – Beregszászi Pálnak, Széphalom, 1815. júl. 15.* = *KazLev. XIII, 2945. sz., 38–40.*
8. *Beregszászi Pál – Kazinczynak, Pest, 1815. júl. 18.* (MTAKK, K 635/I, 146a–147b.)
9. *Beregszászi Pál – Kazinczynak, Pest, 1815. szept. 9.* = *KazLev. XIII, 2991. sz., 154–155.*
10. *Kazinczy – Beregszászi Pálnak, Széphalom, 1815. szept. 18.* = *KazLev. XIII, 2997. sz., 163–165.*
11. *Beregszászi Pál – Dercsényi Jánosné Kazinczy Juliannának (?), 1821. márc. 3.* (MTAKK, K 635/I, 208a–209b.)

Az akadémiai kézirat-katalógus szerint a levelek közül hat Kazinczy Istvánnak, kettő pedig ismeretlennek szól.²⁰ Néhány jel azonban egyértelművé teszi, hogy míg az 1814-ben kelt levelek – a szövegforrás sorrendjében az első három és a hetedik – valóban Kazinczy unokaöccséhez íródtak, addig az 1815-ösöknek Kazinczy Ferenc a címzettje. A levelek címzettjének azonosításához az alábbi támpontok állnak rendelkezésünkre:

1. A levelek megírása jól elkülöníthető időtartamokat jelöl ki: 1814. jan.–jún., 1815. jún.–júl., ill. 1821.
2. A levélpapír mérete és alakja: az 1814-es levelek egy fólió két oldalára, az 1815-ösök egy kettéhajtott fólió négy oldalára vannak írva.
3. A címzett megszólítása: 1814-ben: „Tekintetes Úr, Bizodalmas jó Uram!”, 1815-ben: „Tekintetes Úr, drága Jóakaró Uram!” Beregszászi Kazinczynak írt egyetlen eddig ismert levelében ugyanez a megszólítás: „Tekintetes Úr, Drága jóakaró Uram!” (*KazLev. XIII, 2991. sz.*)
4. A *KazLev.*-ben megjelent levelekben is utal e témára mind Beregszászi, mind Kazinczy.
5. Az 1814-es levelek mellett fennmaradt egy Kazinczy Istvánnak címzett boríték.
6. Az 1815-ös levelek E/3-ban említik Kazinczy Istvánt.
7. Az 1815. jún. 28-i levél elején ismeretlen kéz írásával: „K. Ferenczhez.”
8. Az ismeretlen tanácsosnénak címzett 1821-es levél bizonyosan Dercsényi Jánosné Kazinczy Juliannának szól (erről lásd alább).

A címzettekről:

Kazinczy István (1774–1827): Zemplén vármegyei táblabíró, egyházmegyei gondnok. Kazinczy nagybátyjának, Andrásnak (1738–1804) és Aisdorfer Máriának (?–1806) a fia. Második feleségétől, Józsa Máriától (?–1815) született első gyermeke András (1803–?), aki később Zemplén vármegye alispánja lett (1839-től másod, 1843–1849-ben első).

²⁰ GERGYE László, *Kazinczy Ferenc kéziratok hagyatéka*, Bp., 1993 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának Katalógusai), 90–91.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2034. CZXK évfolyam 60. szám

Kazinczy Julianna (1762–1844): Kazinczy legidősebb húga. 1785-ben férjhez ment Dercsényi (eredetileg: Weisz) Jánoshoz (1755–1837). Dercsényi „1782-ben [zempléni] főorvosnak választott; de nem sokára lemondott hivataláról és beregmegyei birtoka közelében Munkácsra vonult, hol egészen kedvencz tudományának, a mineralogiának élt. Itt azon fölfedezésre jutott, hogy a vidéken timsókó létezik; ennek kibányászására tiz évi szabadalmat nyert és timsógyártást alapított Munkács környékén, mely 1814-ig egy milliónyi hasznot hajtott a hazának. [...] 1814-ben királyi tanácsossá lett.” Első fiuk: Dercsényi Károly (1787–1848). A levélből kikövetkeztethető adatok mindegyike megfeleltethető ezen életrajzzal: 1821-ben él a házaspár mindkét tagja, fiuk neve Károly, Munkácson élnek, a férj királyi tanácsos és tudós ember; ezenkívül valamiféle kapcsolatban állnak a Kazinczy családdal, hiszen egyrészt közbenjárást kér Beregszászi a Kazinczy István-ügyben, másrészt Kazinczy birtokába került a levél. (Az idézet forrása: SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, I–XIV, Bp., 1891–1914; a családfát lásd *Pályám* 2009, 874; Dercsényi Jánosról: KISS László, *Kazinczy sógora, Zemplén főorvosa: Dercsényi János*, Bp.–Dercen–Hódmezővásárhely, 2009.)

Beregszászi Pál – Kazinczy Istvánnak
Pest, 1814. jan. 10.

(Autográf kézírata: MTAKK, K 635/I, 144a–145b, a boríték: 143.)

Tekintetes Úr
Bizodalmas jó Uram!

Nyughatatlanul várom levelemre a választ, az kívánt választ; de mind ez ideig még csak üresset se kaptam. Tsudálkozom rajta; mert megírtam abbann, hogy nem jól van dolgom. Most pedig írom, hogy állapotom már csak nem tűrhetetlen s kiállhatatlan. Nem azért, hogy nékem, a ki csak Nevelőnek ajánlottam magamat, Prétzéptornakis; sőt, gyakran, Inasnakis kell lennem – noha ez is eggy baj –; hanem kiváltképpenn a pénz nemléte miatt.

Száz forintot hagyott a Tekintetes Úr csak, a mint tudja, a kezemnél. Azonbann, némelly mindennapi aprólékos, de el kerülhetetlen költségeken kívül, mellyeket fel se jegyeztem, Novemberbenn 130 forintot és 34 krajtzárt; Decemberben pedig 104st és 35 krajtzárt kellett nékem kiadnom a konyha, az ház és a Tekintetes Úr szükségére, még pedig a leg nagyobb megkémelles mellett. Mert, bor nevezetesenn, a Tekintetes Úr elmenetelétől óta, csak hatszor se vólt az asztalunkonn; mivel nem tölt rá pénz; az újj pedig nem arra való még. Hol vettem azt? Nem kaphatvánn költsönn, a magam arany- és ezüst-pénzetskéjéhez kéntelen vóltam nyúlni – mellyet, szerentsére! azért hoztam el magammal, hogy valami jó Cursusra várjak vele –, és azt kárommalis Bankóért tserélni. Kárommal, mondom, mert akkor, csak 163 forint vólt a Cursus; azután pedig csak hamar 190 forint lett, és nem sokára, a mint van, több leszsz tán kétszáznális. Eddig ezzel vóltam; de már ezis a fogytánn van, s fő a fejem belé, mit tsináljak ha a Tekintetes Urto! eggy, vagy leg feljebb két hét alatt pénz nem érkezik, mellyet már régtől fogva minden

órán várok. Mert a Ház Uránakis e hónap végivel két Ángáriát kell le tenni a 320 forintból. Azonn kívül magunknakis sok²¹ a szükségünk, a konyhára multhatatlanul meg kívántató költség mellett, a mint azt már az első levelembenn jelentettem; nem tsak, hanem egyszersmind megis kértem a Tekintetes Urat hogy, ha egyéb módonn nem lehetne, Kassáról a Postaszekéreenn – Diligence – pénzt küldjön. De abból fájdalom! mind ez ideigis semmi sints. A pénz nemléte tehát, ez a szembetűnő és épenn nem reménylett fogyatkozás, igen igen neheziti, s szinte tűrhetlenné teszi az én külömbennis *terhes* állapotomat s hivatalomat, a mint már feljebb mondám. De ezt, most abba hagyván, már más dolgokrol s környűállásokrol tudósitom a Tekintetes Urat.

Andrisnak egéssége, hál' Istennek – mint nekem, Marisnakis – jól van. Vajha erkölcséről s maga-viseletéről is azt irhatnám! Nagy bajom van vele, és nem győzők rajta tsudálokzni, hogy, mindenféle rendeletlenség hogy verhetett olly mély gyökeret eggy illy gyenge gyerekbe.

Igaz, hogy ha a gyenge veteményből a gaz idejében ki nem gyomláztatik, erőt vesz rajta és elnyomja azt. Az első neveléstől igen sok függ. A mellyre azért igen szükséges vigyázni. Kiváltképen a szófogadásra, igazmondóságra és figyelmetességre, kell szoktatni a gyermekeket; és elébb s jobban kell azoknak sziveket, mint értelmeket formálni. Andrisra nézve épenn itt van a dolog elhibázva, a mint látom. Mert ő a Tudományoknak első kezdeteteit,²² ugymint a Declinatio, Comparatio, Conjugatio meg lehetősenn tudja; az²³ engedelmességnek, figyelmetességnek és igazmondóságnak pedig, még tsak az *ábécéjét* sem; s azért van vele nagy baj, nagy, és annyi baj, hogy azt, szomorúann tsak tapasztolni s érezni, kimondani pedig nem lehet. Mert a rosszszúl szokott gyermeket a rosszrol leszoktatni, és mintegy ujjonnan teremteni – valamint az elhatalmazott s erőt vett nyavalyát meg orvasolni – felette igen nehéz dolog; engedelmisség melletti, engedelmisség²⁴ nélkül pedig lehetetlen. Illy fontos, illy derék dolog az engedelmisség! Vajha ezt minden első Tanító s Formáló voltaképen meg gondolnák, és a gyermekeket mindeneknek előtte és felette engedelmisségre szó-fogadásra tanítanák!

Tudom ugyan én azt, hogy a Deákok közönségesenn a jó nevelés módját nem tudják – sőt, többnyire, még a Szülékse – következőképen jól nevelni sem tudnak – mert a ki maga nem tud, mást hogy taníthatna –; mindazáltal tsak ugyan többet tehetnének a nevelésbenn, mint tesznek. Mert leg alább a szó-fogadásra rá kaphatnák a gyermekeket; azonn kívül a figyelmetességre és igazmondóságra is, ha tsak valamennyire is. De, hogy azt nem tselekeszik, szomorúann tapasztolom, különösönn Kazintzi a kis Kazintzi Andrásbann. Másként az is igaz, hogy nem a Tanító, hanem a Szülék az első Nevelők. A jó nevelést hát ezeknek kell el kezdeni; amazoknak pedig okosann folytatni; és ha hibás, igazítani; ha hijjános pótolni. Így leszsz osztán idővel a gyermekből jó ember.

²¹ szok [Emendálva.]

²² kezdetei./ [Átírás.]

²³ Az [Átírás.]

²⁴ dolog; engedelmisség [Beszúrás a sor felett; a vessző emendálva.]

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2034. CZXK évfolyam 60. szám

Engemet a mi illet, én, már e folyó oskolai esztendőbenn tsak viszem ezen terhes Hivatalt így is, a hogy most viszem; de²⁵ tovább nem. Mert ez, illy móddal, nékem nem való, s erre magamat illy móddal nemis ajánlottam, nemis fogom ajánlani. Sőt a leg jobb móddal is tsak úgy, ha azt nékem más környülállásim meg engedik. – És, ha az esztendő végeig Andrist az *engedelmességre, figyelmetességre és igazmondóságra* rá birhatom,²⁶ igen igen fogok rajta örülni. Mert ugy osztán nem mondhatom el: *annum perdidit*,²⁷ hijábann töltöttem az időt, haszontalan fáradtam. De, rajtais leszek minden módonn, hogy ha tsak ennyi örömetis szerezhessenek magamnak Pestenn. Semmi ujj hirrel nem szolgálhatok. Mert még tsak ujságot sem olvashatok – a szegénység miatt. A Tekintetes Ifj³ Aszszonyt alázatosann tiszteltem. Többire magamat tapasztolt jó indulatiba ajánlván, alázatos tisztelettel vagyok

a Tekintetes Úrnak

Bizodalmas jó Uramnak

Pestenn Jan. 10. 1814.

P. S. Andris most az oskolában van.

alázatos szolgája
Beregszászi N. Pál

[A borítékon belül (143a):]

P. S. Tekintetes Jóna Gábor Úr adott
kezembe – a Tekintetes Ur részéről –
száz N° 100 forintot egy
Váltó-tzédulábann.

[A borítékon kívül (143b):]

Tekintetes Nemzetes es Vitézlő
Kazintzy István Úrnak Tekintetes
N. Zemplény Vármegye érdemes Táb-
labirájának nékem draga Jó-
akaró Uramnak alázatos tisztelet-
tel –

Pójra.

[A borítékon piros, tört pecsét.]

²⁵ De [Átírás.]

²⁶ igazmondóságra birhatom, [Beszúrás a sor felett.]

²⁷ annum perdidit[...], [Átírás.]

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények 2034. CZXK évfolyam 60. szám

Beregszászi Pál – Kazinczy Istvánnak

Pest, 1814. jan. 17.

(Autográf kézírata: MTAKK, K 635/I, 140a–141b.)

Tekintetes Ur

Bizodalmas jó Uram!

Kapék már valahára – tegnap előtt, de tsak tegnap előtt – Zsiday Sándor Ur által négyszáz forintot Bankóban; és addig az ideig, nem hogy pénzt, de még tsak levelet sem soha. Noha kerestem azt nem tsak egyszer a Postánn. Hova lett, nem tudom; mert azt mondá Zsiday Úr hogy kettőt irt nekem a Tekintetes Ur meghagyásából; mást pedig egy más barátjához, hogy nekem pénzt adjon. De én, a mint mondám soha se levelet, se pénzt nem vettem. Melly miatt már, a leg nagyobb szorongattatások közt szinte az utolsó szükségre jutottam volt; el fogyván a Bankóra tserélt arany és ezüst pénzetském, mellyről a legközelébbi levelemben is emlékeztem; az elsőbenn is.

Tennap, osztán, a pénz után, vevém a Tekintetes Úr December 26^{dikánn} hozzám útasított levelét is. Mellyben olvasom, hogy a Tekintetes Úr, szüretre menvén, nékem Zsiday Urto! kétszáz forintot küldött; az után ismét két százat. De én azt, a mint már említém, tsak tennapelőtt vevém, és nem elébb.

A gazdaszszonyt, hogy s mint készítette ki a Tekintetes Aszszony én nem tudom. De azt láttom, hogy neki pokróttza nem volt, s következésképpenn, mivel takaróznia,²⁸ és azért véttem osztán neki a Frizérnével. Mert neki takarodzóra igen nagy szüksége volt s van. Vettem neki – Andrisnakis – télhez való posztó-szél bakkantsotis, hogy a konyhánn meg ne fázzék a lába a hideg téglánn. Egyik pár tsizmája már régen széljel ment, annyira, hogy meg kell fejeltetni; mert másként nem lehet már rajta segíteni. – A Frizérné, vagy Maris kitódta é a derekallyat, vagy nem; én abba semmit sem tudok; sőt, hogy rá lett volna bízva, még azt sem. Mert én vele nem tudok beszélni; sem ő én velem. A melly nagy baj. Én ötet sehova sem küldhetem. Mindenüvé²⁹ magamnak kell mennem, a hová vagy inast, vagy ötet kellene küldeni még tsak gyertyát is magamnak kell vennem; vagy mást kell keresnem s küldenem, ha magam nem akarok menni /:Épen hogy tehen hust már tud venni; de, egyéb konyhára valót a Frizérné vásárol neki minden hétenn kétszer:/ De, magam megyek inkább mindenüvé,³⁰ a hova szükség; mert én más után járnai, ilyen esetekben, átalloim, restellemis; átalloim, mondom; és nem annyira magamra, mint a Tekintetes Úrra nézve. Mert azért,³¹ inkább a Tekintetes Urat itélik meg, mint engemet, hogy nints kit küldenem ide vagy amoda. Nekem Deak koromban mendikásom volt; Akademiakonn pedig szolgálóm; a kinek, mint a Házi gazdám, szint-ugy parantsoltam, s küldöztem azt imide³² amoda. Most pedig magamnak kell mennem. Tsak ez is – mert van többis – nem méltó panasz é, méltóztassék megítélni a Tekintetes

²⁸ mivel <mivel> takaróznia,

²⁹ Minden/..Jé [Átírás.]

³⁰ minden/..Jé, [Átírás.]

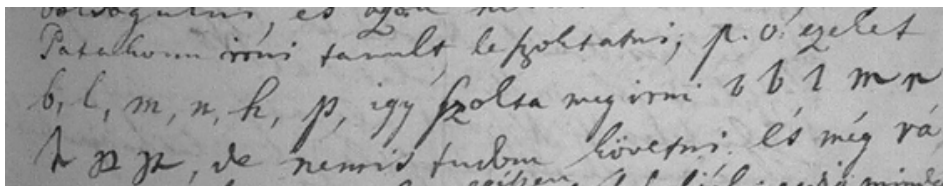
³¹ /..Jért, [Átírás.]

³² küldöztem imide [Beszúrás a sor felett.]

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2034. CZXK évfolyam 60. szám

Úr. De – már jelentem, hogy mind a hármann frissenn vagyunk. Andris, már valamennyire, megyen elő az írásbann, a mint az ide zárt írásaiból meg tetszik.³³ Felette nehéz vele ittis, mint mindenben, boldogulni, és azon hibás betűkről, mellyeket Patakonn írni tanult, leszoktatni, p. o. ezeket b, l, m, n, h, p, így szokta meg írni b B l m n h p p, de nemis tudom követni.

És még rá nem mehettem, hogy arról egészen leszokjék;³⁴ pedig mindég mondom, és mutogatom neki, hogy kell, s hogy jobb. Ugy szintén – hogy mulólag említsem – az asztalnál való rossz szokását, disztelen evése módját, melly valóbann igen szembetűnő, még eddig el nem tudtam vele hagyatni tsak felére is; és az illendő evés módjára, s asztalnál való szép magaviseletre meg tanítani, és jó, ha esztendő alatt rá mehetek. Oka pedig mind ezeknek, a figyelmetlenség és az engedetlenség. Mert hiszen, mitsoda könnyű ott a sok és nagy hibákatis meg igazítani, a hol engedelmesség van, és figyelem! Eggy szóval, azonn kellett nékem eddig, s azonn kell még mostis inkább iparkodnom, hogy Andris *letanuljon* inkább mint tanuljon – ut ediscat magis, quam discat³⁵ –. Elébb a rossz házat el kell hányni, s úgy építhet osztán az ember jót annak a helyére. Vajha sikeres lenne iparkodásom!

Párisban nagyon szorúl a kaptza. Más hangonn beszéll már Napoleon, a Senatusis, mint eddig. Itt az a hír, hogy már Toulonis kezünkre került 200 ágyukkal; hogy Blüchert a Burkus Király Nevschateli Hertzegnek tette; hogy Wellington Spanyol Király lenne; hogy Felséges Urunk Napoleontól vissza kívánnya a töle kitsikart sok milliomokat. s a t.

A Tekintetes Ifj' Aszszonyt alazatosan tisztelem. Többire magamat tapasztolt jó indulatiba ajánlván alazatos tisztelettel vagyok

a Tekintetes Úrnak

Bizodalmas jó Uramnak

Pesten. Jan. 17. 1814. esztendőben

alázatos szolgája
Beregszászi N. Pál.

³³ tetsz[...]. [Átírás.]

³⁴ arról leszokjék; [Beszúrás a sor felett.]

³⁵ [Bizonytalan szöveghely, Balogh Piroska olvasata.]

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények 2034. CZXK évfolyam 60. szám

Beregszászi Pál – Kazinczy Istvánnak

Pest, 1814. jún. 7.

(Autográf kézírata: MTAKK, K 635/I, 142a–143b.)

Tekintetes Ur

Bizodalmas jó Uram!

Még mind ez ideig sem adta tudtára ezen Tekintetes Nemes Vármegyének a Palatinus Ö Hertzegsége, hogy mikor leszsz Bétsbenn Felséges Urunk, s következésképpenn mikor kelljen el indulniok az oda kinevezett s rendelt Tekintetes Uraknak. Én ezt mind eddig tsak vártam, s azért nem írtam a Tekintetes Úrnak. Külömbenn pedig el nem mulattam volna az arról való tudósítást a Tekintetes Úr meghagyása szerént. De gondom leszsz rá: ez utánis, és mihelyt kiadódik az indulás iránt a rendelés, azonnal megirom azt a Tekintetes Úrnak.

Andrisnak, hálá Istennek, egészsége jó van. De egyéb aránt³⁶ tsak az, a ki vólt, sőt még, mondhatom, engedtlenebb, miólta itt valának a Tekintetes Urak, és a Tekintetes Aszszony azt mondotta, hogy az öreg Marisnak és nekem nints annyi eszünk kettónknek, mint Andrisnak magának, mellyet én az Andris szájából hallottam tsak hamar a Tekintetes Urak elmenetelek után. Ha úgy vólnais a dolog, kár ollyat mondani a gyerekeknek vagy a gyerek előtt, a melly annak szarvat emel, és romlására van.

Addigis igen keves respectussal volt erántam a gyerek; azólta pedig szinte semmivel sints, és szavamat tellyességgel nem akarja fogadni semmibenn. Én azt a mondását a Tekintetes Aszszonynak sokkal jobbann sajnálom – betsületemre mondom – a gyerekre nézve, mint pedig magamra nézve.

Mostis mihelyt fel kelénk az ebédől, elfut hir nélkül valahová, s még mostis odavan pedig ötödfél az óra, s azért nemis irathatok vele vagy két sort. Én nem tudom, mit tsináljak vele! A Tekintetes Aszszonyt alázatosann tisztelem. Többire magamat tapasztolt jó indulatiba ajánlvánn igaz tisztelettel vagyok –

a Tekintetes Urnak

drága Jóakaró Uramnak

Pestenn Jun. 7. 1814.

alázatos szolgája
Beregszászi N. Pál.

³⁶ [./ránt [Átírás.]

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények 2034. CZXK évfolyam 60. szám

Beregszászi Pál – Kazinczy Istvánnak

Pest, 1814. aug. 16.

(Autográf kézírata: MTAKK, K 635/I, 178a–179b.)

Tekintetes Úr

Bizodalmas jó Uram!

Az utánn, hogy innen Májusbann Pójra ment a Tekintetes Úr, ha jól jut eszembe négyszer irtam oda a Tekintetes Úrnak. A leg utólsót Julius 7^{dikén} küldöttem, mellyhez vólt téve valami Citatoriais, mellyet ide Marisnak adott be egy Juratus; de miről van, nem tudom, mert én belé se néztem. Ezt én, nagyobb bátorságnak okáért, Recepisse mellett adtam a Postára; azóltá minden hétenn egyszer, néha kétszer is, meg fordultam a Postánál, de még eddig semmi tudósítást felőle nem kaphattam, s nem tudom mire vélni a dolgot – illy hoszszas hallgatás utánn.

Már most hát el hitetvénn magammal, hogy a Tekintetes Ur Pójon nints, hanem ott-hon van, Beretőbe útasitom ezen levelemet. Mellybenn ujra jelentem, a mit a Pójra küldöttékbenis jelentettem, hogy a tudvalévő ruhát készítő mester-emberek nyughatatlanul várják ki fizettetéseket, kiváltképen a Szűts.

Jelentem, továbbá, mostis ujra, a mit már még a télbenn egy levelebenn megirtam, hogy én az Urfi mellett tovább tellyességgel nem maradok; mert látom, hogy vele – az ő engedtelnsége s nyakassága miatt – semmire se mehetnék. Az eddig való minden igyekezetem s törekedésemis sikeretlen. De hogyis lehetne az olyan gyermeket építeni és a jóbann elébb vinni, a ki tellyességgel szót nem fogad, hanem mindent a maga gyermeki rossz kénye szerint tselekeszik? Az olyan gyermekkel élni, nem élet, hanem gyötrem; mellyet szomorúan tapasztolok. Kivált vagy 3 hónaptól óta szembetűnő az Urfi rossz magaviselete, és szó-fogadatlansága; ámbár jutalom és adakozás általis bővebben igyekeztem ötet a jóra serkengetni, mint az előtt. Mert a mit neki tseresnyére s egyébre adagattam, többre megy 20 forintnál; ide értvén azt a tiz forintot, melyet a mult Vásárkor Tekintetes Jósa Gábor Úr az ő számára Curatióra nekem általadott. Azon kívül mostis minden nap rend szerént két két garast adok neki. Mégis mind az által már az 5 forintos poszto sapkáját, a bakkantsát, egyik kalapját, sőt még a Magyar ország rámás mappájátis eladta titkonn – kinek, és hogy? nem tudhatom meg, mert tagadja, s szokása szerént hazud – és az árrát el vesztegette. Illyen gyerek Andris! Utoljára jelentem még aztis, hogy a ház gazdája, az öreg Lázár Úr, még a mult hónap vége felé le jövén hozzám, megmondotta, hogy Sz. Mihálynapnál tovább nem engedheti a szobákat. Az okát világosan meg nem mondta ugyan, de könnyű ki találni. Hogy még eddig neki épenn semmi házbért nem adtunk – mellyet a szokás szerént előre kellene fizetni – hiba; de még sem az az oka, hogy tovább szállást nem ad, hanem a mint kitéstett a beszédjéből, tsupán tsak az Urfi helytelen maga viseleti. És én épen nem tsudálok rajta, hogy meg unt bennünket. Igy lévén a dolog, méltóztassék a Tekintetes Úr e hónap véginn le jöni, és a dolgot az Urfira nézve úgy el intézni, a hogy jónak látja.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények 2034. CZXK évfolyam 60. szám

A Tekintetes Ifj' Aszszonyt alázatosan tisztellem. Többire magamat³⁷ tapasztolt jó indulatiba továbbra is ajánlvann alázatos tisztelettel vagyok –

a Tekintetes Urnak
Bizodalmas jó Uramnak
Pestenn Aug. 16. 1814.

P. S. Andrisnak kéntelen valék ismét egy sapkát 9. forintonn venni; mivel a kalapját széllyel szaggatta.

alázatos szolgaja
Beregszászi N. Pál

Beregszászi Pál – Kazinczynak
Pest, 1815. jún. 28.

(Autográf kézírata: MTAKK, K 635/I, 148a–149a [149b üres].)

Tekintetes Úr,
drága Jóakaró Uram!³⁸

[A lap tetején ismeretlen kéztől:] K. Ferenczhez.

Már a 4 elküldött árkusokhoz tett tzedulámban említettem, hogy én Tekintetes Kazintzi István Ur miatt nagyon megromlottam. Hogy? most rövidenn leirom.

A nevezett Úr Pestre hozván engem fiával s egy öreg Tót aszszonnyal October véginn 1813^{ban}, száz forinttal hagyott itt *magunk asztalára* bennünket; de megigéri, hogy haza menvén mindjárt küld többet. Azonban soha Januarius 14^{dik} napjáig csak egy Krajtzárt sem kaphattam tőle. A száz forint csak hamar elfogyott; mert abból nem csak élni, hanem két öl fát, s holmi konyhai eszközöket is kellett venni. Költsönn – noha szeméremmel esett – kértem, de nem kaptam; még Doktor Szombati Urto sem. És így kéntelen voltam a magaméhoz nyúlni, és azt – nagy megromlásomra – mind el költeni s úgy szólván vesztegetni, melly állott 72 Rforint ezüst és 9. species aranyból. Én ezen régen sugorgatott pénzemem olly véggel hoztam el magammal, hogy jó nagy *Cursusra* várván vele, papíros pénzért eladjam, és a téli, s tavaszi Debretzeni Vásárokkal haza – Muzsajba – küldjem szegény beteges és 5. nevetlen gyermekével nyomorgó testvéremnek segítségére, s szőlőmnek miveltetésére. És mi lett belőle, hogy ezt nem tehettem? Az, hogy szegény testvérem akkor tavasszal³⁹ négy jó ökrömet, mellyet kezénél hagytam, a szükség miatt páronként el adni, vagy inkább elvesztegetni és az árát kenyérnek valóért el költsögetni kéntelenítettett; és a szőlőm azonban miveletlen veszett. Hát nem tetemes megromlás-é ez? El keseredik szívem, mikor rola gondolkodom!

Az említett arany és ezüst pénzből nekem Tekintetes Kazintzi István Úr még csak 20. forintot fordított vissza; aztis pedig csak a mult esztendőben Septemberben, mikor innen a fiát el vitte; és a többi mind e mái napig oda van, és meg nem adta. Nem tsak

³⁷ magat [Emendálva.]

³⁸ [A levél elején ismeretlen kéztől ceruzával: „3”.]

³⁹ testvérem tavasszal [Beszúrás a sor felett.]

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények 2034. CZXK évfolyam 60. szám

meg nem adta pedig, hanem azon kívül, a múlt szüret után a Dorgóból olyan motskoló levelet irt s küldött nekem Tekintetes Zsiday Sándor Úr által a Tekintetes Úr, a melly hitel felett való. De most abba kell hagynom, mert megyen a Postára az Ujság. Az Aszszony Ö Nagyságát alázatosan tiszteltem. Többire magamat tapasztalt jó indulatiba ajánlván alázatos tisztelettel vagyok

a Tekintetes Úrnak
drága Joakaró Uramnak
Pesten Jun. 28. 1815.
El sem olvashattam a mit irtam.

alázatos szolgálja
Beregszászi Pál

Beregszászi Pál – Kazinczynak
Pest, 1815. júl. 8.
(Autográf kézírata: MTAKK, K 635/I, 150a–151b.)

Pestenn Jul. 8. 1815.

Tekintetes Úr,
drága Jóakaró Uram!⁴⁰

Ugy jut eszembe, hogy a múlt héten a siettség miatt ott hagyám félbe a panaszomat, hogy Tek. Kazintzi István Úr a múlt szüret után nekem a' Dorgóból, a helyett hogy pénzemet meg küldötte volna, egy különös kissebbítő levelet irt; olyat, a millyet én senkitől az ég alatt nem várhattam; egy olyan Úrtól pedig, kinek roszszúl nevelt fiával esztendeig leirhatatlanul vesződtem, épen nem érdemlettem.

Vólt ugyan zárva a levelbe két Váltótzédula, száz száz forintos, az igaz. De, hogy azt magais az Úr nem az én pénzembe küldötte légyen, megtettszik levelét be rekesztő ezen szavaiból: *ezzelis, ugy tartom, felül haladom kötelességemet*. Ezt hát nekem, a ki tsak nevelőnekis 400 forintért ajánlottam vólt magamat, az én egygy esztendei terhes *nevelői, præceptor, inasi s a t*, hivatalomért küldötte Tekintetes Kazintzi István Úr; és aztis ugyan a torkomra veré ám. Itt tsak egy kotsisnakis két ló mellett – mint p. o. a D. Szombathi Úrénak – ételén kívül esztendei fizetése két száz forint. Az én hivatalom pedig mennyivel nemesebb, és – mennyivel terhesebb vólt egy pár igen *szelíd ló* mellett lévő kotsisnak a hivatalánál!

Azzal vádol méltatlan – levelében – az Úr, hogy én vígan kedvemre éltem, és a fiát elmellőztem. Ha az igaz vólna, magam vádolnám és itélném meg magamat. Képzelní talán valamennyire – mert egészen nem – lehet, mitsodás⁴¹ élet az, midőn egy – a maga gondviselése alá vett gyermeket egész tehetségével építeni s böldegítani kívánó ember, azzal, minden igyekezete, törekedése és iparkodása melletis semmi ki gondolható mó-

⁴⁰ [A levél elején ismeretlen kéztől ceruzával: „4”.]

⁴¹ mitsdás [Javítás a sor felett.]

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2034. CZXK évfolyam 60. szám

donn tellyességgel semmire sem mehet, mivel az a sok oktatás, kérés és intés utánnais mindenkor és mindenben a maga megszokott gyermeki rossz kényét követi. Az ilyen élet nem sokat különbözik attól a millyennel a Sisiphusét festik a Poéták. Én leg alább illyet az ellenségemnek se kívánok; és el mondhatom minden nagyítás nélkül, hogy az én sok bajjal és nyomorúsággal töltött esztendeim között leg első helyet érdemel az, a mellyet Kazintzi Andris mellett el nyögtem s kinlódtam, nem pedig el éltem.

Azon első levelemre, mellyben tudtára adtam vólt a Tek. Úrnak, hogy a gyermek tellyességgel nem akar engedelmeskedni, e vólt a válasz: *Patakrol is azért vittem el.* Az azután valók közzül arra, a többek között, a mellyben kértem a Tek. Urat, hogy gondoskodjék másrol, mert én tovább nem leszek gyermeke mellett, azt ígérte, hogy majd tavaszszal le jövőn elintézi a dolgat. Én azonban egész erővel iparkodtam mindég – de hijában – a gyermek formálásában.

Igéreti szerént el jött a Tek. Úr, az igaz, Majus eleinn egész háznépével egygyütt, és es egy hétig itt mulatott; de, Andrist még tsak meg sem szállította, annyival⁴² inkább meg nem fenýtette engedetlenségeért – mellyenn én nem győztem, sőt még most sem győzők eléggé tsudálkozni – azonban semmi jobb rendelést sem tett semmi tekintetben. Atya az illyen? Így, a gyermek ezen nagy engedetlenségének tsak elnézése⁴³ s hallgatása miatt osztán, még sikeretlenebbé lett az én iparkodásom az egész oskolai esztendő végeig; úgy hogy én még tsak arra se mehettem rá, hogy examenre az specimeneknek írásokra rá birhattam vólna a kis urfit. Augustus utólsó hetiben ismét eljövén a Tekintetes Úr, akkor osztán megfenýtette Andrist, az igaz; de már akkor késő vólt; ha azt Majusban el nem mulatta vólna, okosabb is, hasznosabbis lett vólna a fenýtésse.

Én példám s magam viselete általis igyekeztem formálni a gyereket. Soha még tsak egy bálba se mentem; a Kávéházakba nem jártam; éjjel nappal otthon vóltam; üres óráimat írással vagy olvasással⁴⁴ töltöttem; soha semmit ebédig sem nem ittam, sem nem ettem; dél után sem estig, még tsak gyümölsöt sem; mindíg tsak vízzel – néha serrel – éltem egész Médárd vásáraig, mert az akkori hitván Pézteli uj bort tsak akkor kezdettem ki, mellyet T. Szemere Ábrahám Ur vert tsaprais akkori itt létében. Mégis engem Andris, mikor leg először (:Martiusban:) fenýtés által próbáltam ötet engedelmességre vinni, szemtől szememben *részeges disznónak, gaz embernek, huntzfutnak* etc. mondott. Innen lehet sajdítani, mitsodás vólt az én életem Andris mellett. Még is az említett levelben ez is ott van: *a fiammal semmit nem gondolt* etc. *vígan élte világát* etc.

A többi másszorra marad. Egész tisztelettel vagyok –
a Tekintetes Úrnak

alázatos szolgája
Beregszászi Pál.

⁴² szállította <mege>, annyival

⁴³ elné[.]é[.] [Átírás.]

⁴⁴ olvas[.]ssal [Átírás.]

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények 2034. CZXK évfolyam 60. szám

Beregszászi Pál – Kazinczynak

Pest, 1815. júl. 18.

(Autográf kézírata: MTAKK, K 635/I, 146a–147b.)

Tekintetes Úr,
drága Jóakaró Uram!⁴⁵

A közelébbi levelemben folytatott dologra még egyet említek, ezt: néhai T. Bárczay Sámuel Úr, a kinél nyaraltam 1813^{bannis} szokásom szerint, és a ki engem már az előtt sok ízben kért arra, hogy állandóul maradjék nála, meg tudván hogy mit akar velem T. Kazintzi István Úr (mert, minthogy az akkori Examenkor Patakonn által mentembenn rá nem vehetett, még tsak arra sem, hogy vele mennek Beretőbe, ámbár meg ígérte, hogy onnan, a mikor tetszik, el küld Bártzára; oda hozzám a kotsissa által ismét unszó levelet küldött) azt meg tudván, mondom, hogy mire kér T. Kazintzi István Úr, nékem, tsak maradjak nála, esztendőnként holtomig két száz forintot ajánlott, még pedig kötelező Levelnél fogva, és T. Dobay, Kalos Filep és⁴⁶ Tiszt. Kováts István urak előtt. De én, azt vévén főképp gondolóra – betsületemre mondom – hogy a kis Kazintzi Andrisból talán majd egy Lónyay Gábort formálhatok a Haza javára, meg vettem ezen kegyes, és rám nézve olly igen szükséges ajánlást, s Pestre jöttem a kis Kazintzival, és egész igyekezettel azonn voltam, hogy ötet minden tekintetben formáljam, oktassam s tanítsam. Azértis minden kisebbítettéseim között leg nehezebben esik, midönn azzal vádol T. Kazintzi István Úr az említett motskoló levelémben, hogy a *fiát fel sem vettem, el mellőztem, tsak passiómat követtem* etc. mert én minden módokat elkövettem, de hijábann. Még a vesző sem tett semmit, mellyhez fél esztendő mulva is tsak kéntelenségből nyúltam /:mivel ollyan eszközzel Deák korombann sem szerettem élni:/; ha nem azt nyertem vele, hogy öszsze gaz emberezett s huntzfutozott a gyerek, azt mondván: *nem azért küldött engem ide az atyám, hogy verj, te gaz ember*. Ennye gaz huntzfut ember, mondám, hát azt mered te nekem mondani, a ki neked itt atyád helyett vagyok s a te javadat munkálom? Erre: *gaz huntzfut ember vagy te, úgy, tudd meg, ha nekem mondod, ez volt a felelet, és több e félék, mellyek hitel felett valók*.

Melly keves sikere s foganatja lehetett az én oktatásomnak, gyanithatni tsak ezen egy esetből, mellyet környülállásosann meg említek. A geographiából Országunké volt kiszabva, Deákúl; ezt a Professor naponként diktálta tanítványinak, de úgy, hogy a mit ma diktált, hólnaputánra meg kellett tanulni, s az utánn diktált többet. Én, látván hogy Andris igen hibásann írja azt az oskolában, magam fogtam hozzá, és minden nap, a mit ő a diktálás utánn irt, én itthon neki tisztánn leirtam, de irását, mellém ültetvén, magával diktáltattam. Ámbár többnyire teljes voltis hibával, azt kívánta, hogy úgy irjam le, a mint neki van, mert, ugymond, a Professor úgy diktálta. Néha meggyőztem nagy nehezen, hogy az nem lehet; hogy az jól diktálta de ő nem jól értette etc. Mikor arra rá nem véhettem, azt mondtam: már fiam ha tudnám is bizonyosann, hogy így diktálta, még sem

⁴⁵ [A levél elején ismeretlen kéztől ceruzával: „5”.]

⁴⁶ Kalos és [Beszúrás a sor felett.]

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2034. CZXK évfolyam 60. szám

irnam én így, mert hogy kívánod azt, hogy én tudva hibásan irjam? hiszen abból te rád nézve kár, én rám nézve pedig gyalázat következne etc. Illyenkor sokszor sirásra fakadt, és ordított mérgébenn.

Mikor Máramorosra került a sor, s nevezetesen a Rónaszéki Só-aknára, diktálja hogy ez minő gazdag só-bánya, *benne minden nap 300 ember dolgozik*, és belőle esztendőnként 160 mázsa só kerül ki. Itt megszünvén az irástól mondom neki: ezt nem jól értetted; többnek kell lenni. *Nem több; így diktálták*, erőssen állítja. Nem lehet az fiam, mondám: mert a hol 300 ember vágja a sót, ott egy napis többnek kell ki kerülni 160 mázsánál, hát egy esztendő alatt? Hijában; nem enged. Világos hiba biz e, fiam, mondám; és hogy te is el hidd, hozd el a Ferentzi Geographiáját /:ezt már akkor meg vettem vólt neki:/ hagyd mutassam meg. El hozza és meg keresvén, mutatom neki, hogy 160000; még sem hiszi; sőt nagy tsatározással azt mondja, hogy úgy ne irjam mert ő úgy meg nem tanulja etc. Épen mikor ezen nyakasságaért dorgálnám, a nagy-attya, T. Jósa Gábor Úr, tsak be toppan /:Médárd Vásárákor:/, és kérdezvén, mi baj? el beszéllém a dolgot. Aki azon úgy látszott, el tsudalkozott; de a felől meg nem dorgálta. Ezen pedig osztán én tsudalkoztam.

Igy vólt az én állapotom Kazintzi Úrfival, s így megromlottam én T. Kazintzi István Ur miatt, a mint ebben és az elébbi két levelemben, a nagyjából, leírom.

Birja rá azért a Tekintetes Ur, kérem, ezen többször nevezett Urat, hogy nékem az én rá költött arany és ezüst pénzemet illendően fordítsa vissza. Mert ha perre megy a dolog, az nem fog betsületire szolgálni; azonban tsak ugyan meg kell azt adni. A tavaszis itt vólt T. Kazintzi István Úr; de nekem még tsak hirül sem adatta. – A Grófné Ö Nagyságát alázatosan tisztelem. Többire magamat jó indulatiba ajánlván egész tisztelettel vagyok

a Tekintetes Úrnak
Pesten Jul. 18. 1815.

alázatos szolgája
Beregszászi Pál

Beregszászi Pál – Dercsényi Jánosné Kazinczy Juliannának (?)
Beregvégardó, 1821. márc. 3.
(Autográf kézírata: MTAKK, K 635/I, 208a–209b.)

Méltóságos K. Tanácsosné,
Kegyes jó Aszszonyom!

Előttem minden tekintetben betses Levelét Nagyságodnak vettem én annak idejében; de hogy rá eddig nem válaszoltam, azt sok féle elvonattatásom okozta.

Alázatosan köszönöm Nagyságodnak mind rész vételét meg romlásomban; mind pénzem meg adásának ígért eszközlését⁴⁷ Tek. Kazintzi István Urnál. Vajha foganatos lenne

⁴⁷ adásának eszközlését [Beszúrás a sor felett.]

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények 2034. CZXK évfolyam 60. szám

az! De én kételkedem benne. Hijába rázza az ember az olyan fát, melyről a gyümölcs hullani nem szokott!

Már én el tökélttem magamban, hogy, ha Zemplénben vesztek – mely könnyen meg eshetik –, feljebb viszem ügyemet, ha élek; mellé tévén azon – Kazintzi Úrfi mellett Pestenn *kedvemre töltött* – /:a mint Tekintetes Kazintzi István Úr állítja:/ esztendőnek le irását; és az indított Per okait, melyet tsak azért nem küldöttem el Munkátsra, hogy annak meg olvasásával ne terheljem Nagyságodat. Fel van abban hozva az is, a többek között, hogy néhai Tekintetes Bártzai Sámuel Úr, ki engem már az előttis igen sokszor kért hogy állandóul maradjak vele s nálla, Bártzánn, mikor már 1813^{ban} Kassára érttem küldöttis Tekintetes Kazintzi István Ur, ott Kassánn a maga házában; Gróf Teleki József, Dobai Dániel, Polgár Mester Fülep és Kalos Dániel Urak előtt azt ígérte, hogy tsak ne menjek Pestre, hanem maradjak nála, nekem esztendőnként, míg élek 200. forint Pensiót rendel, s arról mindjárt, a nevezett Urak előtt, Levelet is ad /:sajnálom is míg élek, hogy azon, már akkor halálához közelgető Úrnak olly szíves kéréseit nem teljesítettem:/. De szavamat, melyet már akkor Tekintetes Kazintzi István Úrnak – sok kérésére s kérésére adtam volt – szokásom szerént meg tartani akarván, rá nem állottam ezen szép ajánlásra, noha arra a jelen volt Urak is nagyon sürgettek; kik között, most juta szembe, ott volt Tiszt. Kováts István Uram is. Az utánn tsak egynéhány hónapig élt néhai Bártzai Sámuel Úr; s azért fáj nekem leg inkább hogy kérésére rá nem álltam; oda értvén azt is, mely jó volna nékem most esztendőnként⁴⁸ szedni azt a Bártzai két száz forint ára epret; sőt, tsak maradtam volna meg nála, 3. száz forintot is kész lett volna rendelni nekem, a mint az olta sokszor mondták, a kik nála akkor jelenvoltak. Elis hiszem; mert nagyon ragaszkodott hozzám.

Örömmel értem a Nagyságod leveléből mind azt, hogy Bényén a Bénye jó Aszszonya olly emberi módonn, mind azt, hogy Aszodonn az a kis testben lakó nagy Lélek olly emberséggel fogadta s látta Nagyságtokat. De, pirúlnais a nemes érzésű Lélek azt el mulatni, a mit az *emberiség* és *emberség* régulája s törvényne kíván töle embertársa eránt el követni – ha módja van benne –; kivált mikor nyomoruságban van Fele-barátja.⁴⁹

Hogy sok keserűvel van tele ez a leg jobb világ, mint Nagyságod írja, az igaz. De, ha soha keserűt nem kóstolna az ember, azt sem tudná, mi az édes. És így a keserű is tartozik a leg jobb világhoz. Azonban igaz az is, hogy ebben a leg jobb világban az édest magok teszük sokszor az emberek magoknak keserűvé. Elég dolgot ad ugyan e jelen való, tagadhatatlan; de a felől illő, sőt szükség, a jövendő világbanis – a mennyire szemünk gyengesége, s rövid látásunk engedni – belé kandikálni; én azt tartom.

Örülök, valóban örülök rajta, hogy a Consil. Úr szemei jobban vannak; és hogy már ismét olvasgathatis, irogathatis. Mert nagy szerentsétlenség volna másnakis, de kivált a tanulni szerető s magát tökéletesebbíteni kívánó embernek, ha szemeit, a végre, nem használhatná.

⁴⁸ nékem esztendőnként [Beszúrás a sor felett.]

⁴⁹ van. [A „Fele-barátja” más tintával pótolva.]

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények 2034. CZXK évfolyam 60. szám

Én mit tsinálok? kérdi Nagyságod. Nekem a heverés soha kenyerem nem volt. Már gyermek koromban annyira szerettem dolgozni, hogy az apámnak engem, mikor vacátiókban Patakról haza jöttem, tartóztatni kellett a dologtól, nem pedig hajtani arra, mint némelly gyermeket szoktak a Szülék. A honnat én még akkor minden féle hegyi és mezei munkát meg tanultam, az egy kaszálláson kívül, mivel azt tenni nem⁵⁰ bírtam. Azonban a Collegyiomban⁵¹ is úgy tanultam, s magamat úgy viseltem, hogy soha engem sem classista koromban meg nem vertek; sem Deák koromban meg nem pirongattak; de ditsérve ditsértek meg sokszor, kivált a Censurákon a Professoraim; a mit bár ne tselekedtek volna.

De, hogy már egyenesen feleljek a kérdésre, jelentem, hogy én még most is a Perényi Familia nagy Archivumának rendbe szedésével foglalatokodom; mert lassan haladok benne, szemeim gyengesége miatt; mellyek igen könyveznek, kivált reggelenként. A honnan, a mennyi napokat vagy heteket töltök a 3, 4, s ötszáz esztendő írásoknak olvasásával, ugyan annyi, vagy több napokat s heteket kelletik tölök megszűnnöm. És olyankor osztán jó Német, vagy Frantzia könyveket olvasok, ha már a Tudományos Gyűteményt, és az ujságot el olvastam; vagy pedig a mi tsak ritkán történik meg, nem lévén rá időm – Értekezést irok Trattnernek kérésére a Tudom. Gyűteménybe ki nyomtatni valót.

Én hát most sem lehetek foglalatosság nélkül; ugy hogy, ha valaki azt mondaná nekem: ezt a fényes palotát neked adom drága butoraival, s a mellette lévő szép kerttel együtt; benne éteked, italod, ruházatot Úri leszsz, de olvasni, írni, s tanulni nem leszsz szabad, hanem tsak enni, inni, sétálni, pipázni, alunni s a t. én megvetném, igazán mondom, ajándékát. Mert nekem szenvedhetetlen büntetés lenne az a nagy munkátlanság; következésképen egész életem gyászos unalom lenne, ha sem benn észszel, sem kinn kézzel nekem dolgozni szabad nem volna; a ki tsak úgy, és akkor únom el magamat, ha, és mikor semmit sem tsináthatok.

De mind e mellett szeretem én még most is, mint eddig, a társaságokat, és közönséges mulattságokat is. És hogy a Munkátsi Zahl-Bálokra, *iffulegény* lévén, mint Nagyságod is írja /:jó viz ez az én malmomra Prof. Rozgonyi pajkos Komám ellen, ki engem tréfás leveleiben mindig *öregnek* ír; s én is ötöt, de erről máskor:/ el nem járok, leg főbb oka, az, hogy nékem Músjába kelletik még börtben is – egy különös Zähl-Bálba, a hol a muzsika, nyögésből és sohajtásból áll, járnom; ott voltam én a mult hétennis, és 25. forint volt az *entrém*; mert annyit adtam, nem vendégségre, hanem a minden napi kenyérre és zsirzóra, szegény beteges testvéremnek s gyermekeinek, ki most fekvő beteg szegény, és nehezenn van. Ezt a kötelességet teljesíteni elébb valónak tartom, mint a Munkátsi – vagy Beregszászi – Bálokban magamat mulatni. A Bált is pénzzel járják, nem tsak a bútsút. Nekem pedig arra való nints. De azzal keveset gondolnék, tsak Múzsajba való volna elegendő.

⁵⁰ azt nem [Beszúrás a sor felett.]

⁵¹ Colgyiomban [Emendálva; a hiba oka talán a sorvégi elváltás: „Col-gyiomban”.]

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2034. CZXK évfolyam 60. szám

A Consil. Úr Ő Nagyságát alázatosan tisztelem. Köszöntöm Károly Urfit is. Az Úr áldja és tartsa meg mindnyájan Nagyságtokat, szívből kívánom. Ki magamat tapasztolt Kegyességébe ajánlván mély tisztelettel vagyok
a Méltóságos K. Tanácsosnénak
Kegyes jó Aszszonyomnak
B. v. Ardóban Márt. 3. 1821.

alázatos szolgája
Beregszászi Pál. Sk.